

Αυτοψία και ζωολογία στη *Historia Naturalis* του Πλίνιου του Πρεσβύτερου (βιβλία 8-11)

Σ ΤΗΝ ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΜΟΥ¹ σκοπεύω να διερευνήσω τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η δήλωση της αυτοψίας κατά την έκθεση απόψεων στα ζωολογικά βιβλία της *Historia Naturalis* του Πλίνιου του Πρεσβύτερου (βιβλία 8-11). Συγκεκριμένα, πρόκειται να δώσω έμφαση στις φράσεις (*prodidit/refert*) *a se/sibi visam/visum/vidente* (=κατέγραψε/αναφέρει ότι ο ίδιος είδε) και (*tradit*) *sibi exploratum* (=μεταφέρει ότι ο ίδιος ερεύνησε), με τις οποίες ο Πλίνιος επισημαίνει σε 8 περιπτώσεις την καταγραφή μαρτυριών από τις πηγές του μέσω της στήριξής τους στις προσωπικές τους εμπειρίες/έρευνα. Θα εστιάσω, λοιπόν, σε επιλεγμένες περιπτώσεις, οι οποίες αποδίδονται στον Licinius Mucianus (8.201, 9.94, 11.176), Ρωμαίο αξιωματούχο του 1^{ου} αι. μ.Χ. και συγγραφέα (πιθανότατα) ενός χαμένου σήμερα παραδοξογραφικού έργου, και στον Cremutius Cordus (10.74), Ρωμαίο ιστορικό του 1^{ου} αι. π.Χ., έτσι ώστε να αναδείξω, τόσο τις διαφορετικές πτυχές της λειτουργίας της αυτοψίας, όσο και το είδος των αφηγήσεων, στις οποίες αυτή δηλώνεται. Μάλιστα, πρόκειται να υποστηρίξω πως ο Πλίνιος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην καταγραφή μαρτυριών μέσω των προσωπικών εμπειριών που περιγράφει κατά την έκθεση στην αφήγησή του παράδοξων και δύσκολα πιστευτών γεγονότων. Έτσι, αντανακλά την προσπάθεια των παραπάνω συγγραφέων να τεκμηριώσουν την εγκυρότητα όσων μετέφεραν, μέσω της δήλωσής τους ότι οι ίδιοι είδαν/ερεύνησαν τα

¹ Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου με Φ.Κ. 80679 και υποστηρίχθηκε οικονομικά από την Επιτροπή Ερευνών του Πανεπιστημίου Πατρών μέσω του Προγράμματος 'Κ. Καραθεοδωρή'.

γεγονότα που καταγράφουν και που μας γίνονται γνωστά μέσω της αφήγησης του Πλινίου.

Εισαγωγή

Στο κείμενό μου έχω επιλέξει να εξετάσω τη λειτουργία της δήλωσης της αυτοψίας στα ζωολογικά βιβλία της *Historia Naturalis*, καθώς αποτελεί το τμήμα του έργου, στο οποίο ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος την αναδεικνύει εντονότερα κατά την έκθεση των πηγών του. Συγκεκριμένα, οι 7 από τις συνολικά 15 περιπτώσεις αυτοψίας στα 37 βιβλία της *HN*² εντοπίζονται κατά την έκθεση των απόψεών του πάνω σε πηγές που χρησιμοποιεί, για να εξυπηρετήσει τη ζωολογία του, προσφέροντας ένα μεγάλο αριθμό παραδειγμάτων γύρω από αυτό το ζήτημα. Ο Πλίνιος επισημαίνει ότι οι πηγές που χρησιμοποιεί στηρίζονται στις προσωπικές εμπειρίες των συγγραφέων, στους οποίους αυτές αποδίδονται, με τις φράσεις (*prodidit/refert*) *a se/sibi visam/visum/vidente* (=υποστήριξε/αναφέρει ότι ο ίδιος είδε) και (*tradit*) *sibi exploratum* (=μεταφέρει ότι ο ίδιος ερεύνησε).³

Κατά τη μελέτη της αυτοψίας θα εστιάσω στις μαρτυρίες του Licinius Mucianus, Ρωμαίου αξιωματούχου του 1^{ου} αι. μ.Χ. και συγγραφέα ενός κειμένου γνωστού μόνο από τις 34 μαρτυρίες στη *HN*,⁴ σχετικά με την εμφάνιση νέων δοντιών

² Ο Πλίνιος δηλώνει την αυτοψία συγγραφέων για γεγονότα στα χωρία 2.169, 7.36, 8.6, 8.47, 8.201, 9.94, 10.74, 10.134, 11.167, 13.88, 16.213, 19.12, 36.95, 37.127, 37.158.

³ Η στήριξη των πηγών του στις προσωπικές τους εμπειρίες αφορά κυρίως την όραση στα 37 βιβλία της *HN* με τις φράσεις (*prodidit/tradit/refert/scripsit*) *a se/sibi visam/visum/viso/vidente/vidisse* (=υποστήριξε/μεταφέρει/αναφέρει ότι ο ίδιος είδε). Από εκεί και πέρα, στο 19.12 συνδέεται με την προσωπική έρευνα του L. Mucianus με τη φράση *se expertum prodidit* (=μετέφερε ότι ο ίδιος ερεύνησε), ενώ στο 13.88 αφορά την προσωπική ανάγνωση μίας επιστολή παπύρου με τη φράση *se legisse prodidit* (=μετέφερε ότι ο ίδιος διάβασε).

⁴ Οι μαρτυρίες του Mucianus παρατίθενται στα χωρία 2.231, 3.59, 4.66, 4.67, 4.47, 5.50, 5.84, 5.128, 5.132, 7.36, 7.159, 8.6, 8.201, 8.215, 9.33, 9.68, 9.80, 9.94, 9.182, 11.162, 12.9, 13.88, 14.54, 16.123, 19.12, 21.33, 31.16, 31.19, 32.62, 34.36, 36.164, 36.131, 36.134. Για μια επισκόπηση της θεματικής των αποσπασμάτων του βλ. Baldwin (1995: 294-301), Ash (2007: 6-17).

στο Ζόκλη από τη Σαμοθράκη σε ηλικία 140 ετών (11.176), για την ύπαρξη ενός οστράκου στην Προποντίδα με σχήμα καραβιού (9.94) και για και την ευφυΐα των κατσικών κατά τη διάσχιση γεφυρών (8.121). Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο Πλίνιος επισφραγίζει την εγκυρότητα της πηγής του κάνοντας επίκληση στην όρασή του, μέσω των φράσεων *prodidit a se/sibi/ visum/visam*. Επίσης, θα δώσω έμφαση στη μαρτυρία του Cremutius Cordus, Ρωμαίου ιστορικού του 1^{ου} αι. π.Χ.,⁵ σχετικά με την προσωπική του έρευνα για τη συνήθεια κάποιων αιθιοπικών πτηνών να πολεμούν μπροστά από το παλάτι του τρωικού ήρωα Μέμνονα στην Αιθιοπία κάθε τέσσερα χρόνια (10.74/απ. 5 Cornell), η οποία επισημαίνεται με τη φράση (*tradit*) *sibi exploratum*.

Κατά την εστίαση στα παραπάνω παραδείγματα σκοπεύω να εξετάσω τον τρόπο παράθεσής τους. Συγκεκριμένα, θα διερευνήσω το είδος των μαρτυριών, στις οποίες ο Πλίνιος αναδεικνύει την καταγραφή γεγονότων από τον Mucianus και τον Cremutius Cordus μέσω της στήριξής τους στην όρασή του, αλλά και στις δικές τους προσωπικές εμπειρίες, έτσι ώστε να εξετάσω τα συμφραζόμενα της δήλωσής της στα ζωολογικά βιβλία της *HN*. Επίσης, θα μελετήσω με ποιο τρόπο τα σχόλια για την αυτοψία/έρευνα λειτουργούν ως διαβεβαιώσεις των συγγραφέων για την πιστοποίηση της εγκυρότητας του περιεχομένου τους, καθώς συχνά οι μαρτυρίες αφορούν σε αξιοθαύμαστα γεγονότα που δύσκολα γίνονται πιστευτά. Σε αυτό το πλαίσιο, στοχεύω να εξετάσω σε ποιο βαθμό το ανθρωπολογικό και το ζωολογικό παράδοξο προσλαμβάνεται και επαναπροσδιορίζεται μέσα από τις παραπάνω περιπτώσεις, τις οποίες αναδεικνύει η *HN*, ως κάτι το φυσικό, μέσω των δηλώσεων των συγγραφέων ότι οι ίδιοι τεκμηρίωσαν την αξιοπιστία των αξιοθαύμαστων γεγονότων που κατέγραψαν.

⁵ Για τα αποσπάσματα από το ιστορικό έργο του Cremutius Cordus βλ. Cornell (2013a: 964-973).

Κατά τη διερεύνηση των παραπάνω ζητημάτων, θα ακολουθήσω τη μεθοδολογία, η οποία έχει χρησιμοποιηθεί στην έρευνα για τη μελέτη του ρόλου της αυτοψίας στην επιστημολογία της αρχαίας επιστήμης, της ιατρικής, της ιστοριογραφίας και της παραδοξογραφίας.⁶

Η αυτοψία στα ζωολογικά βιβλία

Κατά την ανάδειξη της στήριξης των πηγών του Πλίνιου στην αυτοψία/εμπειρία τους από τον εκάστοτε συγγραφέα, του οποίου οι αφηγήσεις μεταφέρονται στη *HN*, με τις φράσεις *prodidit/refert a se/sibi visam/visum/vidente* (=κατέγραψε/αναφέρει ότι ο ίδιος είδε) και *tradit sibi exploratum* (=μεταφέρει ότι ο ίδιος ερεύνησε), κεντρικό ρόλο έχουν οι αντωνυμίες *se/ a se/sibi* (=ο ίδιος/από τον ίδιο). Ειδικότερα, οι αντωνυμίες αυτές επισημαίνουν την καταγραφή γεγονότων, τα οποία οι ίδιοι οι συγγραφείς είδαν, χωρίς να στηρίζονται σε άλλες πηγές, παρά μόνο στις προσωπικές τους εμπειρίες/αισθήσεις τους.

Κοινό στοιχείο σε αυτά τα παραδείγματα είναι η δήλωση της αυτοψίας κατά την έκθεση παράδοξων και δύσκολα πιστευτών βιολογικών/ζωολογικών γεγονότων, τα οποία ήταν ορατά στην εποχή Ρωμαίων, κυρίως, συγγραφέων.⁷ Σε αυτή την κατηγορία ανήκει ο Egnatius Calvinus (10.134),⁸ ο οποίος διετέλεσε διοικητής της

⁶ Για τη συζήτηση για το βαθμό στήριξης του Αριστοτέλη στην προσωπική του αυτοψία στα βιολογικά του έργα βλ. von Staden (2013):111-129, Lehoux (2017): 241-258. Για τη συζήτηση για το ρόλο της αυτοψίας στο Γαληνό βλ. Lehoux (2017): 260-282. Για τη συζήτηση για την αυτοψία στην ιστοριογραφία βλ. Marincola (1987): 121-136, Dewald (1987):147-158, Marincola (1997): 63-127, Morgan (2000): 51-68, Miltsios (2016): 1-13. Για τη συζήτηση της αυτοψίας στο Φλέγωνα από τις Τράλλεις βλ. Shanon-Henderson (2020): 162-178.

⁷ Η ανάδειξη της στήριξης των ρωμαϊκών πηγών στην αυτοψία τους/εμπειρία τους κατά την έκθεση παράδοξων γεγονότων εντοπίζεται και στα υπόλοιπα βιβλία της *HN*. Συγκεκριμένα, σε αυτή την κατηγορία ανήκει ο L. Mucianus (7.36, 13.88, 14.54, 16.213, 19.12), ο Κορνήλιος Νέπωτας (36.95), ο Ρωμαίος ιστορικός του 2^{ου} αι. π.Χ. Caelius Antipater (2.169/απ.50 Cornell) και ο Ρωμαίος αξιωματούχος του 1^{ου} αι. π.Χ. Cornelius Bocchus (37.127). Αντίθετα, η μοναδική ελληνική πηγή αποτελεί ο ελληνιστικός συγγραφέας του 4^{ου} αι π.Χ. Σώτακος (37.158), συγγραφέας του χαμένου έργου *Περὶ Λίθων*.

⁸ *HN* 10.133 *visam in Alpiibus ab se peculiarem Aegypti et ibim Egnatius Calvinus praefectus earum prodidit*.

επαρχίας των Άλπεων τον 1^ο αι μ.Χ., ο ιστορικός του 1^{ου} αι. π.Χ. Cremutius Cordus (10.74/απ. 5 Cornell)⁹ και ο αξιωματούχος του 1^{ου} αι. μ.Χ. L. Mucianus (8.6,¹⁰ 8.201,¹¹ 9.94,¹² 11.176¹³). Από την άλλη, ο Πολύβιος είναι ο μοναδικός Έλληνας συγγραφέας, ο οποίος εμφανίζεται να καταγράφει γεγονότα μέσω της όρασής του (8.47).¹⁴ Από την πλευρά του, ο Πλίνιος συνδυάζοντας τις πληροφορίες και τα αφηγηματικά τεχνάσματα των παραπάνω συγγραφέων, παρουσιάζει σύντομα παραδείγματα αυτοψίας, τα οποία αντλεί είτε από κείμενα παντελώς χαμένα και γνωστά μόνο από τη *HN* (στις περιπτώσεις του Egnatius Calvinus και του Mucianus) είτε από τμήματα (ιστορικών) έργων, τα οποία δεν σώζονται σήμερα (στις περιπτώσεις του Cremutius Cordus από τη χαμένη ιστορία του, και του Πολύβιου από το επίσης χαμένο 34^ο βιβλίο του έργου του).

Ο παράδοξος χαρακτήρας των μαρτυριών αναδεικνύεται, καθώς οι συγγραφείς καταγράφουν παράξενα/απροσδόκητα γεγονότα, τα οποία είδαν οι ίδιοι, ενώ συχνά παρουσιάζουν τη μορφή και τη συμπεριφορά των ζώων με έναν ανθρωπομορφικό τρόπο, ο οποίος δεν γίνεται εύκολα πιστευτός. Η δήλωση της αυτοψίας ενδεχομένως αντανακλά την προσπάθεια των συγγραφέων να διαβεβαιώσουν τους αναγνώστες τους για την εγκυρότητα όσων στοιχείων ζωολογικού χαρακτήρα συγκέντρωσαν μέσω της όρασής τους/έρευνάς τους. Παραδείγματος χάριν, στην ενότητα για τα λιοντάρια (8.42-58), ο Πλίνιος εκθέτει ένα

⁹ Σύμφωνα με το Δίωνα Κάσσιο 57.24 (μαρτ. 7 Cornell) το κείμενό του κήκε δημόσια στη Ρώμη, καθώς ο ιστορικός κατηγορήθηκε πως επαίνεσε τους δολοφόνους του Καίσαρα, ενώ δεν εγκωμίασε σε μεγάλο βαθμό τον Καίσαρα, τον Αύγουστο και τον Αντώνιο.

¹⁰ *HN* 8.6 *itemque se vidente Puteolis, cum advecti e nave egredi cogentur, territis spatio pontis procul a continente porrecti, ut sese longinquitatis aestimatione fallerent, aversos retrorsus isse.*

¹¹ *HN* 8.201 *sollertiam eius animalis Mucianus visam sibi prodidit.*

¹² *HN* 9.94 *Navigeram similitudinem et aliam in Propontide visam sibi prodidit Mucianus.*

¹³ *HN* 11.176 *Zoclen Samothracem, cui renati essent post CIII annos, Mucianus visum a se prodidit.*

¹⁴ *HN* 8.47 *Polybius, Aemiliani comes, in senecta hominem ab his adpeti refert, quoniam ad persequendas feras vires non suppetant; tunc obsidere Africae urbes, eaque de causa cruci fixos vidisse se cum Scipione, quia ceteri metu poenae similis absterrerentur eadem noxa.*

σύντομο απόσπασμα του Πολύβιου από το χαμένο 34^ο βιβλίο της ιστορίας του (34.16.2)¹⁵ σχετικά με την πρακτική των ανθρώπων στην Αφρική να σταυρώνουν τα λιοντάρια ως μία τιμωρία απέναντι στη συνήθειά τους να πολιορκούν τις ανθρώπινες πόλεις [(scil. Polybius refert) tunc obsidere (scil. leones) Africae urbes, eaque de causa crucifixos vidisse se cum Scipione, quia ceteri metu poenae similis absterrerentur eadem noxa]. Σε αυτό το παράδειγμα, ο ιστορικός καταγράφει μέσω της όρασής του ένα δύσκολα πιστευτό γεγονός με έντονα ανθρωπομορφικό χαρακτήρα (τη τιμωρία των λιονταριών με μια ποινή που εφαρμόζεται στην πραγματικότητα στους ανθρώπους), διαβεβαιώνοντας πως το γεγονός πραγματικά συμβαίνει, διότι ο ίδιος υπήρξε αυτόπτης μάρτυράς του, όπως δηλώνεται με τη φράση *refert se vidisse* (=μεταφέρει ότι ο ίδιος είδε).

Εκτός από την πιστοποίηση της εγκυρότητας των μαρτυριών, η Shanon-Henderson συσχετίζει τη δήλωση της αυτοψίας κατά την παράθεση παράδοξων γεγονότων από συγγραφείς της ρωμαϊκής περιόδου, όπως από τον Mucianus και το Φλέγωνα από τις Τράλλεις (2^{ος} αι. μ.Χ.), με την εξέλιξη της παραδοξογραφίας και την προσέγγιση απέναντι στο θαυμαστό, όπως αυτή αποτυπωνόταν λογοτεχνικά κατά την αυτοκρατορική περίοδο. Συγκεκριμένα, τονίζει (2020: 162-178) πως σε αντίθεση με την ελληνιστική παραδοξογραφία, στην οποία καταγράφονται παράδοξα παραδείγματα από τη λογοτεχνία, οι Ρωμαίοι συγγραφείς επιλέγουν να εκθέσουν σύγχρονα θαύματα, τα οποία συχνά οι αναγνώστες τους μπορούσαν να τα δουν και οι ίδιοι και να γίνουν αυτόπτες μάρτυρές τους. Παράλληλα, η Beagon (1992: 6-8, 2005: 16-20) εντάσσει τη δήλωση της αυτοψίας των ρωμαϊκών πηγών στη *HN*, στο πλαίσιο των πολιτικο-κοινωνικών συνθηκών της πρώιμης αυτοκρατορικής περιόδου. Συγκεκριμένα, τη συνδέει με την ανάληψη διοικητικών αξιωμάτων από μέλη της τάξης των ιππέων σε επαρχίες της αυτοκρατορίας τον 1^ο αι. μ.Χ., υποστηρίζοντας πως

¹⁵ Η αρίθμηση του αποσπάσματος ακολουθεί την έκδοση του Douglas-Olson (2012).

συγγραφείς, όπως ο Mucianus και Egnatius Calvinus, είχαν λογοτεχνικές επιδιώξεις και κατέγραψαν στα κείμενά τους τις προσωπικές τους εμπειρίες κατά τη διάρκεια της παρουσίας τους στις περιοχές στις οποίες ανέλαβαν ακριβώς τα αξιώματά τους.

Στις ενότητες που ακολουθούν σκοπεύω να εξετάσω τον τρόπο παρουσίασης και δήλωσης των ζωολογικών μαρτυριών, οι οποίες καταγράφηκαν μέσω της όρασης του Mucianus και της έρευνας του Egnatius Calvinus, διερευνώντας παράλληλα συγκεκριμένα ζητήματα, τα οποία συνδέονται με τα (ενδεχόμενα) συμφραζόμενα της τεκμηρίωσης των αντίστοιχων παράδοξων γεγονότων. Στην περίπτωση του Mucianus, ο οποίος χρημάτισε τρεις φορές ύπατος (*ter consul*),¹⁶ διετέλεσε διοικητής της επαρχίας της Λυκίας (*cum praesideret Lyciae*),¹⁷ και έλαβε μέρος στον εμφύλιο πόλεμο του 69 μ.Χ., στο πλευρό του Βεσπασιανού ως διοικητής των λεγεώνων του, σύμφωνα με τον Τάκιτο,¹⁸ θα συζητήσω τον βαθμό στον οποίο η καταγραφή της ύπαρξης παράδοξων ζώων (9.94) και της ανθρωπομορφικής συμπεριφοράς τους (8.201, 9.94) μέσω της όρασής του θα μπορούσε να αντανακλά κάποιου είδους έρευνάς του για τα ζώα στο κείμενό του. Η απάντηση του ερωτήματος δεν είναι εύκολη, λόγω της ελλιπούς γνώσης μας για το χαρακτήρα του αρχικού κειμένου του, καθώς η κατανόηση του στηρίζεται εξ ολοκλήρου στις 34 μαρτυρίες που παρουσιάζει ο Πλίνιος στη *HN*, οι οποίες έχουν κυρίως έναν παράδοξο χαρακτήρα. Στην περίπτωση του Cremutius Cordus θα διερευνήσω τον ενδεχόμενο χαρακτήρα της προσωπικής του έρευνας, μέσω της οποίας τεκμηριώνει την παράδοξη και δύσκολα πιστευτή

¹⁶ Για τη χρήση της φράσης *ter consul* για την επισήμανση της ανάληψης του αξιώματος του υπάτου τρεις φορές από τον Mucianus πβ. *HN* 2.231, *HN* 3.59, *HN* 8.6, *HN* 12.9, *HN* 13.88, *HN* 14.54, *HN* 16.213, *HN* 19.12, *HN* 28.29, *HN* 34.36.

¹⁷ Για την ανάληψη του αξιώματος του διοικητή της Λυκίας από το Mucianus πβ. *HN* 13.88 *praeterea Mucianus ter cos. prodidit nuper se legisse, cum praesideret Lyciae, Sarpedonis ab Troia scriptam in quodam templo epistulae chartam.*

¹⁸ Για τη συζήτηση για την πολιτική σταδιοδρομία του Mucianus και το ρόλο του στην εγκαθίδρυση της δυναστείας των Φλαβίων βλ. Syme (1966: 203-204), (1977: 78-92), Baldwin (1995: 291-294), Ash (2007: 1-6).

συμπεριφορά κάποιων αιθιοπικών πτηνών, εξετάζοντας την πιθανή έννοια του όρου *exploratio* συγκριτικά με άλλες περιπτώσεις χρήσης του όρου στη *HN*.

Η μαρτυρία του L. Mucianus για τον Ζόκλη από τη Σαμοθράκη (*HN* 11.176)

Ένα πρώτο παράδειγμα, το οποίο αναδεικνύει τη λειτουργία της αυτοψίας ως μίας μεθόδου διαβεβαίωσης της εγκυρότητας παράδοξων και δύσκολα πιστευτών απόψεων στα ζωολογικά βιβλία της *HN*, αποτελεί η μαρτυρία του Mucianus στο χωρίο 11.167:

decidere (scilicet dentes) in senecta et mox renasci certum est. Zoclen Samothracem, cui renati essent post CIV annos, Mucianus visum a se prodidit. [έκδ. Rackham (1940)]

Είναι σίγουρο (certum est) ότι τα δόντια πέφτουν σε μεγάλη ηλικία και αμέσως ξαναβγαίνουν. Ο Mucianus κατέγραψε (prodidit) ότι ο ίδιος είδε (visum a se) τον Ζόκλη από τη Σαμοθράκη, στον οποίο ξαναβγήκαν τα δόντια όταν ήταν 104 ετών.¹⁹

Ο Πλίνιος εκθέτει την παραπάνω μαρτυρία του Mucianus στην ενότητα για τα δόντια (11.160-167), η οποία αποτελεί με τη σειρά της τμήμα της ευρύτερης συζήτησης για την ανατομία των ζώων και των ανθρώπων (11.121-272) στο 11^ο βιβλίο της *HN*. Ο παράδοξος και δύσκολα πιστευτός χαρακτήρας της μαρτυρίας του Ρωμαίου συγγραφέα αναδεικνύεται μέσω της παρουσίασης ενός βιολογικού/ανατομικού φαινομένου, το οποίο αντιβαίνει στον φυσικό κανόνα που σχετίζεται με τα δόντια των ηλικιωμένων ανθρώπων, καθώς σε μεγάλη ηλικία τα δόντια πέφτουν, αλλά δεν ξαναβγαίνουν νέα στη θέση τους. Στην παραπάνω περίπτωση το στοιχείο της πτώσης

¹⁹ Οι μεταφράσεις των παραθεμάτων στην εισήγηση είναι δικές μου.

και της εμφάνισης νέων δοντιών, η οποία συμβαίνει στους ανθρώπους σε βρεφική ηλικία, μεταφέρεται στην ιστορία του υπερήλικα Ζόκλη.

Ο Πλίνιος εκθέτει τη μαρτυρία του Mucianus με το ρήμα *prodidit* (=κατέγραψε) αναδεικνύοντας παράλληλα και τη στήριξή του στην προσωπική του αυτοψία με τη χρήση της φράσης *visum a se*. Ο παραπάνω συνδυασμός του ρήματος *prodo* (=καταγράφω) με τις φράσεις *a se visum/visam/legisse/expertum* αποτελεί το στερεοτυπικό τρόπο δήλωσης της προσωπικής εμπειρίας του παραπάνω Ρωμαίου συγγραφέα για γεγονότα που καταγράφει στη *HN*, καθώς από τις συνολικά 8 περιπτώσεις δήλωσης της στήριξής του στις εμπειρίες του, οι 5 εκτίθενται με την παραπάνω φρασεολογία από τον Πλίνιο.²⁰ Σε αυτό το σημείο, ο Mucianus εμφανίζεται να τεκμηριώνει την εγκυρότητα της μαρτυρίας του, παρόλο που είναι παράδοξη και δύσκολα πιστευτή, με το να διαβεβαιώνει πως ο ίδιος είδε προσωπικά τον Ζόκλη, πιστοποιώντας δηλαδή ότι ο άνθρωπος, ο οποίος εμφάνισε αυτό το απρόσμενο χαρακτηριστικό, ήταν ένα υπαρκτό πρόσωπο. Παράλληλα, η μαρτυρία του Mucianus φαίνεται πως λειτουργεί ως τεκμήριο για την πτώση και την επανεμφάνιση των δοντιών σε μεγάλη ηλικία και κατά τη συζήτηση για τα δόντια στο παραπάνω χωρίο της *HN*, όπου ο Πλίνιος δηλώνει τη βεβαιότητά του για το γεγονός με τη φράση *decidere in senecta et mox renasci certum est*, χωρίς να εκφράζει τις αμφιβολίες του για την εγκυρότητα όσων η πηγή του μετέφερε.²¹ Παρόλα αυτά, το παραπάνω παράδειγμα

²⁰ Ο Πλίνιος χρησιμοποιεί τις φράσεις *prodidit se/sibi visum/visam* για την ανάδειξη της αυτοψίας του Mucianus στα χωρία 7.36, 8.201, 9.94, 11.167, τη φράση *prodidit se legisse* για την επισήμανση της προσωπικής ανάγνωσης της επιστολής του Σαρπηδόνα σε κάποιο ναό στο χωρίο 13.88 και τη φράση *prodidit se expertum* για την προσωπική έρευνά του/αυτοψία του για τον αριθμό κλωστών στην πανοπλία του Αιγύπτου βασιλιά Άμασι στο χωρίο 19.12.

²¹ Σε αντίθεση με αυτή την περίπτωση, κατά τη συζήτηση για την παλαιότητα χρήσης του παπύρου ως γραφικού υλικού, ο Πλίνιος εκφράζει τις αμφιβολίες του για την παράδοξη μαρτυρία του Mucianus σχετικά με την προσωπική ανάγνωση της επιστολής του τρωικού ήρωα Σαρπηδόνα σε κάποιο ναό στο χωρίο 13.88. Συγκεκριμένα, υποβαθμίζει την αξιοπιστία της μαρτυρίας του για τη χρήση του αιγυπτιακού παπύρου κατά την εποχή του Τρωικού πολέμου, φέρνοντας ως αντεπιχειρήματα το γεγονός πως η Αίγυπτος δεν υπήρχε σαν χώρα (*Homero condente Aegyptus non erat*), αλλά και την

είναι πολύ σύντομο και δεν παρέχει άλλες πληροφορίες (π.χ. γεωγραφικές ή χρονολογικές), για να κατανοήσουμε καλύτερα το πιθανό πλαίσιο, στο οποίο ο συγγραφέας κατέγραψε αυτήν την παράδοση μαρτυρία του.

Η λειτουργία της δήλωσης της αυτοψίας του Mucianus για τον Ζόκλη, ως ενός τεκμηρίου για το παράδοξο γεγονός, παρουσιάζει ομοιότητες με παραδείγματα στα οποία επισημαίνεται η καταγραφή της απρόσμενης αλλαγής ανθρώπων από γυναίκες σε άνδρες μέσω της όρασης του Πλίνιου (HN 7.36)²² και του Φλέγωνα από τις Τράλλεις (Περ. Θαυμ. 9).²³ Συγκεκριμένα, στην περίπτωση της HN ο συγγραφέας υποστηρίζει πως ήταν ο ίδιος που είδε τον L. Casinus να γίνεται την ημέρα του γάμου του απροσδόκητα άνδρας από γυναίκα (*ipse in Africa vidi mutatum in marem nuptiarum die L. Consitium civem Thysdritanum*), ενώ ο Φλέγωνας τονίζει πως ήταν ο ίδιος που είδε μια γυναίκα με το όνομα Αιτητή να αλλάζει απρόσμενα φύλο μετά το γάμο της και να μετατρέπεται σε άνδρα, ονόματι πλέον Αιτητό (Καὶ ἐς Λαοδίκειαν δὲ τῆς Συρίας γυνή, ὀνόματι Αἰτητή, συνοικοῦσα τῷ ἀνδρὶ ἔτι μετέβαλε τὴν μορφήν καὶ μετωνομάσθη Αἰτητὸς ἀνήρ γενόμενος [...] τοῦτον καὶ αὐτὸς ἔθεασάμην).

Στο παράδειγμα, λοιπόν, του Ζόκλη, οι συγγραφείς των οποίων η σχετική μαρτυρία παρατίθεται στο HN, πιστοποιούν το εν λόγω παράξενο γεγονός, δηλώνοντας πως οι ίδιοι είδαν προσωπικά το άτομο, στο οποίο πραγματοποιήθηκε η μεταβολή του φύλου του, μέσω της χρήσης των συνώνυμων φράσεων *ipse vidi* και *τοῦτον καὶ αὐτὸς ἔθεασάμην*.²⁴ Επίσης, στη HN η τεκμηρίωση του παραπάνω γεγονότος, ως ενός πραγματικού και φυσικού γεγονότος, επισημαίνεται από τον Πλίνιο με τη

επιλογή του Ομήρου να αναφέρει στην αποστολή ξύλινων πινακίδων και όχι επιστολών παπύρου στον ήρωα Βελλεροφόντη (*curve Homerus in illa ipsa Lycia Bellerophonti codicillos datos, non epistulas, tradiderit?*).

²² Για το σχολιασμό του παραπάνω χωρίου από τον Γέλλιο βλ. Gell. NA 9.4

²³ Για μια συζήτηση για τις αφηγήσεις για την αλλαγή γυναικών σε άνδρες σε αρχαία κείμενα βλ. ενδ. Hansen (1996: 120-126), Beagon (2005: 173-174), Graumann (2013: 184-196).

²⁴ Για ένα αντίστοιχο παράδειγμα, στο οποίο ο Φλέγων δηλώνει την αυτοψία του για το δούλο Φαύστο, που ήταν 136 ετών πβ. Φλεγ. Περ Μακρ. 4: Φαῦστος, Καίσαρος δούλος, ἐκ Σαβίνων, ἀπὸ Πραιτωρίου Παλλαντιανοῦ, ἔτη <ρλς> ὄν καὶ αὐτὸς ἔθεασάμην Ἀδριανῶι τῷ Καίσαρι ἐπιδειχθέντα.

φράση *ex feminis mutari in mares non est fabulosum*, μια φράση που προσομοιάζει στο σχόλιο *decidere in senecta et mox renasci certum est*, με το οποίο ο Πλίνιος εξέφρασε τη βεβαιότητά του για την εμφάνιση δοντιών σε μεγάλη ηλικία, στηριζόμενος ακριβώς στη μαρτυρία του Mucianus. Από την άλλη, στο παραδοξογραφικό του κείμενο ο Φλέγων επιχειρεί να προσδώσει μία περαιτέρω ιστορική στη μαρτυρία του, καθώς χρονολογεί την περίοδο κατά την οποία συνέβη το γεγονός, μέσω της επισήμανσης των ονομάτων του Αθηναίου επώνυμου άρχοντα και των δύο Ρωμαίων υπάτων, οι οποίοι είχαν τα αξιώματα, όταν συνέβη το γεγονός (*ἄρχοντας Ἀθήνησιν Μακρίνου, ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Λουκίου Λαμίας Αἰλιανοῦ καὶ <Σέξτου Καρμινίου> Ουέτερος*).

Τα παραπάνω παραδείγματα που αντλούνται από το HN, επομένως, εκτός από το γεγονός ότι αναδεικνύουν την επιλογή συγγραφέων της αυτοκρατορικής περιόδου που πιστοποιούν σύγχρονα αξιοθαύμαστα γεγονότα, δηλώνοντας πως οι ίδιοι τα είδαν, υποδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο ο Mucianus ενδεχομένως επισήμανε την αυτοψία του για τον Ζόκλη, καθώς ο συγγραφέας θα μπορούσε να την είχε τονίσει με μία παρόμοια φράση με εκείνη του Πλινίου και του Φλέγωνα.

Η αυτοψία του L. Mucianus και το όστρακο με σχήμα πλοίου στην Προποντίδα (HN 9.94)

Περνώντας σε αφηγήσεις του Mucianus για ζώα, μία πρώτη περίπτωση παρατίθεται στο χωρίο 9.94 από το HN:

Navigeram similitudinem et aliam in Propontide visam sibi prodidit Mucianus. concham esse acati-<i> modo carinatam, inflexa puppe, prora rostrata. in hanc condinauplium, animal saepiae simile, ludendi societate sola. duobus hoc fieri generibus: tranquillo enim vectorem d<e>missis palmulis ferire ut remis; si vero flatus invitet, easdem in usu<m> gubernaculi porrigi pandique concharum sinus aurae. huius

voluptatem esse ut ferat, illius ut regat, simulque eam descendere in duo sensu carentia. [έκδ. Rackham (1940)]

Ο Mucianus κατέγραψε ότι ο ίδιος είδε στην Προποντίδα και κάποιο άλλο όστρακο που έχει ομοιότητες με καράβι. Μετέφερε ότι είναι όστρακο με τη μορφή καραβιού με τον τρόπο μίας μικρής βάρκας, με κυρτή πρύμνη και με πλώρη με μορφή ράμφους. (Κατέγραψε ότι) σε αυτό κρύβεται το ζώο nauplius, ένα ζώο όμοιο με τη σουπιά, με μοναδικό σκοπό να παίζει. (Κατέγραψε ότι) αυτό γίνεται με δύο τρόπους: όταν υπάρχει ηρεμία στη θάλασσα, ο επιβάτης χτυπά το νερό με τα κατεβασμένα πλοκάμια του σαν κουπιά. Όταν όμως ο άνεμος προσκαλεί το ζώο nauplius, τα πλοκάμια του εκτείνονται με τον τρόπο του πηδαλίου και τα ανοίγματα των οστράκων εκτείνονται προς τον αέρα. (Κατέγραψε ότι) η ευχαρίστηση του ενός είναι να μεταφέρει, και του άλλου να κυβερνά, και η ευχαρίστηση εισέρχεται ταυτόχρονα σε δύο ζώα στα οποία απουσιάζει η αίσθηση.

Στο παραπάνω χωρίο, ο Πλίνιος εκθέτει τη μαρτυρία του Mucianus για την ύπαρξη ενός συγκεκριμένου παράδοξου οστράκου, το οποίο ο ίδιος ο συγγραφέας είδε αυτοπροσώπως στην Προποντίδα (*Navigeram similitudinem et aliam in Propontide visam sibi prodidit*), προσφέροντας παράλληλα και το εκτενέστερο παράδειγμα αυτοψίας στη ζωολογία του.²⁵ Συγκεκριμένα, ο Mucianus περιγράφει λεπτομερώς, τόσο τη μορφή του, όσο και τα χαρακτηριστικά του οστράκου, καταγράφοντας ένα αξιοθαύμαστο θαλάσσιο ζώο, το οποίο εντοπίζεται σε μία πρόσφατα κατεκτημένη περιοχή από τους Ρωμαίους.

²⁵ Ένα άλλο εκτενές παράδειγμα αυτοψίας αποδιδόμενο στο Mucianus στη βοτανολογία του εντοπίζεται στο χωρίο 16.213, στο οποίο ο συγγραφέας περιγράφει λεπτομερώς το άγαλμα της Αρτέμης στην Έφεσο που ήταν κατασκευασμένο από ξύλο αμπελιού. Ο Πλίνιος δηλώνει την αυτοψία της πηγής του με τη φράση *Mucianus III cos. ex iis, qui proxime viso eo.*

Ο παράδοξος χαρακτήρας της μαρτυρίας συνοψίζεται από τον Πλίνιο με το σπάνιο λατινικό επίθετο *naviger* (=πλωτός),²⁶ το οποίο χρησιμοποιείται μόλις δύο φορές στη λατινική λογοτεχνία, από τον Λουκρήτιο (RN 1.3)²⁷ και τον Μαρτιάλη (Epigr.12.98).²⁸ Στα δύο ποιήματα ο όρος εντοπίζεται σε παρόμοια συμφραζόμενα, καθώς ο Λουκρήτιος, με τη φράση *mare navigerum*, και ο Μαρτιάλης με τη φράση *navigerum iter*, αναφέρονται στην πλωτή φύση της θάλασσας και του Τίβερη (Abula) αντίστοιχα, ο οποίος επιτρέπει στα πλοία να ταξιδέψουν.

Στο χωρίο της HN η φράση *navigeram similitudinem* έχει διπλή σημασία κατά την παρουσίαση του οστράκου, με τον Πλίνιο να χρησιμοποιεί το επίθετο, τόσο στα κυριολεκτικά συμφραζόμενά του για τα πλοία, ακολουθώντας δηλαδή τον παραλληλισμό του οστράκου με καράβι, τον οποίο ο Mucianus έκανε στο κείμενό του, όσο και στα ζωολογικά συμφραζόμενά του. Σε ένα πρώτο επίπεδο η φράση συνδέεται με την (έμφυτου χαρακτήρα) επιθυμία του οστράκου να πλέει στη θάλασσα σαν ένα καράβι (*huius voluptatem esse ut ferat*). Παράλληλα, ο Πλίνιος να δίνει έμφαση στην ανθρωπομορφική συμπεριφορά του θαλάσσιου ζώου *nauplius* να κρύβεται στο όστρακο και να χρησιμοποιεί τα πλοκάμια του ως κουπιά (*d<e>missis palmulis ferire ut remis*) και πηδάλια (*easdem in usu<m> gubernaculi porrigi*) κατά τη διάρκεια της πλεύσης σαν ναύτης. Επίσης, η παραπάνω φράση σχετίζεται με την εξωτερική του εμφάνιση, καθώς ο Mucianus φέρεται να περιέγραψε τη μορφή του οστράκου με έναν ανθρωπομορφικό τρόπο, συσχετίζοντας μέρη του με τμήματα ανθρώπινων καραβιών. Συγκεκριμένα, τόνισε πως το όστρακο έχει τη μορφή μικρού καραβιού (*concham esse acati<i> modo carinatam*), κυρτή πρύμνη (*inflexa puppe*) και πλώρη που μοιάζει με

²⁶ s.v. OLD *naviger*.¹

²⁷ Lucr. RN 1.1-1.3: *Aeneadam genetrix, hominum divomque voluptas,/alma Venus, caeli subter labentia signa/quae mare navigerum.*

²⁸ Mart. Epigr. 12.98: *Baetis olivifera crinem redimite corona,/ Aurea qui nitidis vellera tinguis aquis;/ Quem Bromius, quem Pallas amat; cui rector aquarum/ Albula navigerum per freta pandit iter.*

ράμφος (*prora rostrata*), με τον όρο *rostratus* να μάλιστα παραπέμπει στην πλήρη των πολεμικών πλοίων.²⁹

Η παράδοση μαρτυρία του Mucianus φαίνεται πως αντανακλά την αρχαία ιστορία για τη χρήση οστράκων από το χταπόδι «ναυτίλος» σαν ένα πλοίο και την ανθρωπομορφική εμφάνιση του ναυτίλου σαν ναύτη, την οποία ο Αριστοτέλης καταγράφει στο *Περὶ τὰ Ζῷα Ἱστοριῶν* (622b5-15).³⁰ Στο αριστοτελικό κείμενο, ο ναυτίλος χαρακτηρίζεται ως ένα αξιοθαύμαστο ζώο (ἔστι δὲ καὶ ὁ ναυτίλος πολύπους τῆ τε φύσει καὶ οἷς ποιεῖ περιττός), ενώ, παρόμοια με τον Mucianus, ο φιλόσοφος εστιάζει στη χρήση των πλοκαμιών του ως πηδάλια και κατάρτι, όταν φυσάει (*Χρηται δ' αὐτῶ, ὅταν πνεῦμά τι ᾗ, ἰστίῳ· ἀντὶ πηδαλίων δὲ τῶν πλεκτανῶν παρακαθήσιν*), χρησιμοποιώντας παραφράσεις.³¹

Σε αντίθεση με τον Αριστοτέλη, ο οποίος μεταφέρει την ιστορία για το ναυτίλο ως μία απλή ζωολογική άποψη αποστασιοποιημένα, ο Mucianus εμφανίζεται να τεκμηριώνει την ύπαρξη ενός παρόμοιου ζώου, του *nauplius*, μέσω της δήλωσής του πως ο ίδιος το είδε στην Προποντίδα, διαβεβαιώνοντας τους αναγνώστες του πως το ζώο *nauplius* και το όστρακο είναι υπαρκτά πλάσματα, παρά το δύσκολα πιστευτό περιεχόμενο της μαρτυρίας του. Παράλληλα, η επισήμανση για την εγκυρότητα της οπτικής του μαρτυρίας, όπως περιγράφεται κατά την καταγραφή των εν λόγω ζώων, ενδεχομένως αντανακλά την υιοθέτηση από τον Mucianus μίας επιστημονικής

²⁹ s.v. *OLD rostratus*.²

³⁰ Αριστ. Περ. Ζ. Ἱστ. 622b5-15: Ἔστι δὲ καὶ ὁ ναυτίλος πολύπους τῆ τε φύσει καὶ οἷς ποιεῖ περιττός· ἐπιπλεῖ γὰρ ἐπὶ τῆς θαλάττης, τὴν ἀναφορὰν ποιησάμενος κάτωθεν ἐκ τοῦ βυθοῦ, καὶ ἀναφέρεται μὲν κατεστραμμένῳ τῶ ὀστράκῳ, ἵνα ῥᾶν γ' ἀνέλθῃ καὶ κενῶ ναυτίλλῃται, ἐπιπολάσας δὲ μεταστρέφει. Ἔχει δὲ <τό> μεταξύ τῶν πλεκτανῶν ἐπὶ τι συνυφές [...]. Χρηται δ' αὐτῶ, ὅταν πνεῦμά τι ᾗ, ἰστίῳ· ἀντὶ πηδαλίων δὲ τῶν πλεκτανῶν παρακαθήσιν.

³¹ Για την ιστορία για τη συνήθεια του χταποδιού «ναυτίλου» να πλέει με ένα όστρακο, χρησιμοποιώντας τα πλοκάμια του σαν πηδάλια και κουπιά πβ. επίσης [Αντιγ.] Ἱστ. Παραδ. Συναγ. 51, Pl. HN 88 και Αιλ. Περ. Ζ. Ἰδιот. 9.34.

συγγραφικής εικόνας, διότι εμφανίζεται να ακολουθεί μία πρωτογενή έρευνα, η οποία στηρίζεται στις προσωπικές εμπειρίες του.

Η λειτουργία της αυτοψίας του Mucianus ως ενός τεκμηρίου για την ύπαρξη των παραπάνω παράδοξων ζώων αναδεικνύεται στη *HN* και μέσω της συγκριτικής μελέτης της, επίσης, δύσκολα πιστευτής ζωολογικής μαρτυρίας του Ρωμαίου γεωγράφου Statius Sebosus (1^{ος} αι. μ.Χ.) για την ύπαρξη κάποιων σκουληκιών στον ινδικό ποταμό Γάγγη με αξιοθαύμαστες δυνάμεις (*HN* 9.96), τα οποία τραβούν με τα δόντια τους ελέφαντες που πίνουν νερό από το ποτάμι.³² Ο Πλίνιος εκθέτει τη μαρτυρία του Sebosus με το ρήμα *adfert* (=αναφέρει), με έναν όρο δηλαδή, ο οποίος έχει ουδέτερη σημασία ως προς την εγκυρότητα του περιεχομένου της. Σε αντίθεση με αυτό το παράδειγμα, στην περίπτωση του Mucianus ο συγγραφέας συνδυάζει το ρήμα *prodidit* (=κατέγραψε), το οποίο έχει παρόμοια σημασία με το ρήμα *adfert*, με τη φράση *sibi visam*, μεταφέροντας τη διαβεβαίωση του Mucianus πως τα παράδοξα ζώα στην Προποντίδα ήταν υπαρκτά, ακριβώς επειδή ο ίδιος τα είδε.

Η αυτοψία του L. Mucianus και η ευφυΐα των κατσικιών (*HN* 8.201)

Μία δεύτερη ζωολογική μαρτυρία, η οποία στηρίζεται στην αυτοψία του Mucianus, εντοπίζεται στο χωρίο 8.201 του *HN*:

sollertiam eius animalis (sc. caprae) Mucianus visam sibi prodidit in ponte praetenui duabus obviis e diverso, cum circumactum angustiae non caperent nec reciprocationem longitudo in exilitate caeca<m>, torrente rapido minaciter subterfluyente, alteram decubuisse atque ita alteram proculcatae supergressam. [έκδ. Rackham (1940)]

³² Pl. *HN* 9.96: *in eodem (scil. in Gange flumine) esse Statius Sebosus haut modico miraculo adfert vermes, branchiis binis sex cubitorum, caeruleos, qui nomen a facie traxerunt. his tantas esse vires, ut elephantos ad potus venientes mordicus comprehensa manu eorum abstrahant.*

Ο Mucianus κατέγραψε πως ο ίδιος είδε την ευφυΐα αυτού του ζώου (ενν. της κατσίκας). Κατέγραψε ότι, όταν κατσίκες συναντιούνταν σε στενή γέφυρα, ερχόμενες από διαφορετικές κατευθύνσεις, η μία έπεφτε στο έδαφος και η άλλη περνούσε από πάνω της, επειδή ούτε μπορούσαν να κάνουν αναστροφή ούτε να πάνε πίσω λόγω της στενότητας του μέρους, ενώ ένα ορμητικό ποτάμι κυλούσε απειλητικά κάτω από τη γέφυρα.

Σε αυτό το χωρίο, το οποίο προέρχεται από την ενότητα για τις κατσίκες (8.200-205), ο Πλίνιος μεταφέρει τη μαρτυρία του Mucianus για την ευφυΐα των κατσικών (*sollertiam*) κατά τη διάβαση μίας στενής γέφυρας, ένα φαινόμενο το οποίο ο ίδιος είδε (*visam sibi prodidit*). Ο Πλίνιος αναφέρεται στην ευφυΐα με τον όρο *sollertia*, ο οποίος σε 16 περιπτώσεις στη *HN* επισημαίνει περιστατικά ευφυΐας/εξυπνάδας μεμονωμένων ζώων.³³

Σε αντίθεση με το παράδοξο όστρακο στην Προποντίδα, το οποίο εντοπίζεται σε ένα μακρινό μέρος από τη Ρώμη, σε αυτό το κεφάλαιο η αυτοψία του Mucianus αφορά σε ένα συνηθισμένο και εύκολα προσιτό ζώο. Παρόλο που η παρουσίαση της συμπεριφοράς των κατσικών δεν εμφανίζει έντονες παράδοξες λεπτομέρειες, όπως στην περιγραφή του οστράκου, θεωρώ πως και σε αυτή την περίπτωση η δήλωση της καταγραφής της συνήθειας των κατσικών μέσω της προσωπικής εμπειρίας/αυτοψίας του Mucianus ενδεχομένως λειτουργεί ως ένα τεκμήριο, το οποίο διαβεβαιώνει την εγκυρότητα της μαρτυρίας του. Συγκεκριμένα, η ικανότητα των κατσικών να αντιλαμβάνονται την ανάγκη να πέσουν στο έδαφος της γέφυρας, ώστε να περάσουν από πάνω τους οι κατσίκες της αντίθετης κατεύθυνσης, έχει έναν ανθρωπομορφικό χαρακτήρα, ο οποίος πιθανότατα δεν γίνεται εύκολα πιστευτός από τους αναγνώστες.

³³ Ο Πλίνιος παρουσιάζει παραδείγματα ευφυΐας των ζώων με τον όρο *sollertia* στα χωρία 8.33, 8.103, 8.138, 8.147, 8.201, 8.215, 9.29, 9.90, 9.143, 9.153, 10.92, 10.99, 11.6, 11.91, 11.200, 11.226.

Παρόμοια με τις προηγούμενες μαρτυρίες του Mucianus, ούτε σε αυτό το χωρίο ο Πλίνιος διευκρινίζει περαιτέρω τα αρχικά συμφραζόμενα της δήλωσης της αυτοψίας, στα οποία ο συγγραφέας της πηγής του κατέγραψε τη συμπεριφορά του ζώου με βάση την όρασή του, προσφέροντας μία σύντομη άποψη του Mucianus. Παρόλα αυτά, η παρουσίαση της *sollertia* των κατσικών πιθανότατα αντανακλά τη συγκέντρωση παραδειγμάτων ευφυΐας μεμονωμένων ζώων στο κείμενό του, καθώς το παραπάνω χωρίο παρουσιάζει ομοιότητες με το κεφάλαιο 8.215, στο οποίο ο Πλίνιος παραθέτει παραδείγματα ευφυΐας των μαϊμούδων:

mira sollertia visco inungui laqueisque calciari imitatione venantium tradunt, Mucianus et latrunculis lusisse, fictas cera nuces visu distinguere; luna<m> cava<m> triste esse quibus in eo genere cauda sit, novam exultatione adorari. nam defectum siderum et ceterae pavent quadripedes. [έκδ. Rackham (1940)]

Η ευφυΐα των μαϊμούδων είναι αξιοθαύμαστη. Μεταφέρουν ότι οι μαϊμούδες αλείφονται με γκι και φοράνε παπούτσια κατά μίμηση των κυνηγών, ενώ ο Mucianus μεταφέρει ότι παίζουν το παιχνίδι *latrunculus*, ότι ξεχωρίζουν μέσω της όρασής τους καρπούς που είναι φτιαγμένοι από κερί. Επίσης, ο Mucianus μεταφέρει ότι όταν η σελήνη δεν είναι ολόκληρη προκαλεί λύπη σε όσες μαϊμούδες έχουν ουρά, ενώ (μεταφέρει ότι) οι μαϊμούδες τιμούν τη νέα σελήνη με άλματα, διότι και τα υπόλοιπα τετράποδα ζώα φοβούνται την έκλειψη των αστεριών.

Στο παραπάνω χωρίο από την ενότητα για τις μαϊμούδες (8.215-216), ο Πλίνιος εκθέτει μεμονωμένα παραδείγματα ευφυΐας τους (*mira sollertia*), τα οποία κατέγραψε ο Mucianus στο έργο του, μαζί με ανώνυμες απόψεις που παρατίθενται στην αρχή του αποσπάσματος με το ρήμα *tradunt* (=μεταφέρουν). Σε αυτό το παράθεμα, ο Πλίνιος δεν δηλώνει τη στήριξη του Mucianus στην αυτοψία του κατά τη συγκέντρωση των

παραδειγμάτων, καθώς εκθέτει τα παραδείγματα με το ρήμα *trahit* (παραλείπεται στο κείμενο, αλλά φαίνεται πως εννοείται από το ρήμα *trahunt* που προηγείται), το οποίο επισημαίνει την απλή παρουσίασή τους, χωρίς κάποιου είδους έλεγχο του περιεχομένου τους μέσω των προσωπικών εμπειριών του, όπως συμβαίνει με τη φράση *prodidit visam sibi*. Αντίστοιχα με την περίπτωση των κατσικών, και σε αυτό το χωρίο η ευφυΐα των μαϊμούδων έχει ένα ανθρωπομορφικό χαρακτήρα, καθώς προσομοιάζει με εκείνη των ανθρώπων, όπως παραδείγματος χάριν συμβαίνει κατά την παρουσίαση της ικανότητάς τους να παίζουν το επιτραπέζιο παιχνίδι *latrunculus*,³⁴ με τον Πλίνιο να χαρακτηρίζει τα παραδείγματα αυτά της ευφυΐας των ζώων ως αξιοθαύμαστα, χρησιμοποιώντας ακριβώς τον όρο *mira sollertia*.

Η αυτοψία στις ζωολογικές μαρτυρίες του L. Mucianus

Ολοκληρώνοντας την εξέταση των ζωολογικών μαρτυριών του Mucianus, οι οποίες στηρίζονται στην προσωπική του αυτοψία, θεωρώ πως η αποσπασματική παράθεσή τους σε συνδυασμό με την έλλειψη πληροφοριών για το χαρακτήρα και τα συμφραζόμενα του κειμένου του Mucianus από τον Πλίνιο, καθιστούν δύσκολη την περαιτέρω κατανόηση της λειτουργίας της στο αρχικό έργο του, όταν γίνεται η έκθεση των παράδοξων ζωολογικών γεγονότων. Η άγνοιά μας για το είδος του κειμένου του Mucianus μάς εμποδίζει να καταλάβουμε το κατά πόσο η δήλωση της στήριξης του συγγραφέα στην όρασή του θα μπορούσε να αντανakλά κάποιου είδους προσωπικής ζωολογικής έρευνάς του στο χαμένο έργο του με τον τρόπο με τον οποίον αυτή εννοείται στα αριστοτελικά βιολογικά/ζωολογικά συγγράμματα μέσα από τη χρήση όρων σε α' πληθυντικό πρόσωπο (π.χ. των όρων *τεθεάμεθα* ή *τεθεωρήκαμεν*) κατά την παράθεση μαρτυριών για την ανατομία των ζώων, όπως παρατηρεί ο Lehoux (2017:

³⁴ s.v. *OLD* *latrunculus*.² Για αναφορές στο επιτραπέζιο *latrunculus* πβ. Var. L. 10.22, Sen. *Dial.* 9.147, Sen. 106.11.

241-245). Από την άλλη, η διαβεβαίωση του Mucianus για την καταγραφή των παράδοξων γεγονότων θα μπορούσε να συνδέεται με την κατασκευή ενός ψευδο-επιστημονικού πλαισίου στο κείμενό του, στο οποίο ο συγγραφέας παρουσιάζει τα δύσκολα πιστευτά γεγονότα ως φυσικά και υπαρκτά, μέσω της σκιαγράφησης του ως ενός συγγραφέα που συγκέντρωσε τις ζωολογικές του μαρτυρίες μέσω της οπτικής του παρατήρησης.

Η έρευνα του Cremutius Cordus για τα πτηνά του Μέμνονα στην Αιθιοπία (HN 10.74/απ. 5 Cornell)

Εκτός από τις περιπτώσεις δήλωσης της αυτοψίας με τις λέξεις *visum/visam*, ο Πλίνιος επισημαίνει στο παρακάτω χωρίο την περίπτωση δήλωσης της προσωπικής έρευνας του Ρωμαίου ιστορικού Cremutius Cordus για τα ζώα στο χωρίο 10.74 (απ. 5 Cornell) του HN:

Auctores sunt omnibus annis advolare Ilium ex Aethiopia aves et conflare ad Memnonis tumulum, quas ob id Memnonidas vocant. hoc idem quinto quoque anno facere eas in Aethiopia circa regiam Memnonis, exploratum sibi Cremutius tradit. [έκδ. Rackham (1940)]

Υπάρχουν μάρτυρες ότι κάποια πτηνά πετάνε κάθε χρόνο από την Αιθιοπία στη Τροία και πολεμούν μπροστά από τον τάφο του Μέμνονα, τα οποία ονομάζουν *memnonides* από αυτό το γεγονός. Ο Cremutius μεταφέρει ότι ο ίδιος ερεύνησε (*exploratum sibi tradit*) πως αυτά τα πτηνά το κάνουν αυτό κάθε τέσσερα χρόνια στην Αιθιοπία γύρω από το παλάτι του Μέμνονα.

Το παραπάνω χωρίο προέρχεται από την ενότητα για τα αποδημητικά πτηνά (10.58-79) και αφορά συγκεκριμένα στα πτηνά *Memnonides*. Η μαρτυρία του Cremutius

Cordus σχετικά με τη συνήθειά τους να πολεμούν μπροστά από το παλάτι του τρωικού ήρωα Μέμνονα στην Αιθιοπία κάθε τέσσερα χρόνια (*hoc idem quinto quoque anno facere eas in Aethiopia circa regiam Memnonis, exploratum sibi Cremutius tradit*) εντάσσεται στο πλαίσιο μίας ζωολογικής συζήτησης για αυτά τα πτηνά, καθώς εκτίθεται μετά την ανώνυμη άποψη για την ετήσια πτήση τους από την Αιθιοπία στη Τροία για να πολεμήσουν μεταξύ τους μπροστά από το τάφο του ήρωα (*Auctores sunt omnibus annis advolare Ilium ex Aethiopia aves et conflagere ad Memnonis tumulum, quas ob id Memnonidas vocant*).³⁵

Η ζωολογική μαρτυρία του ιστορικού, η οποία, σύμφωνα με τον Cornell (2013b: 593), προέρχεται από ένα ασαφές τμήμα από το χαμένο ιστοριογραφικό του έργο για τους ρωμαϊκούς εμφυλίους πολέμους του 1^{ου} π.Χ., εκτίθεται με τη φράση *exploratum sibi tradit*, η οποία επισημαίνει την καταγραφή του παραπάνω ζωολογικού φαινομένου μέσω της προσωπικής του έρευνας. Και σε αυτή την περίπτωση ο συνδυασμός του ρήματος *tradit* με τον όρο *sibi exploratum* λειτουργεί ως ένας τρόπος διαβεβαίωσης της εγκυρότητας της μαρτυρίας του Cremutius Cordus. Ειδικότερα, ο ιστορικός (ως αφηγηματικό πρόσωπο του Πλινίου) δεν εμφανίζεται απλώς να μεταφέρει απρόσωπα μία μαρτυρία, όπως θα συνέβαινε εάν ο Πλίνιος την παρουσίαζε απλώς με το ρήμα *tradit*, αλλά αντίθετα εκθέτει ένα γεγονός που έχει ελεγχθεί και διερευνηθεί από τον ίδιο. Στο πλαίσιο του παραπάνω κεφαλαίου, ο Cremutius Cordus εμφανίζεται να συνεισφέρει στη ζωολογική συζήτηση για τη συνήθεια των πτηνών μέσω της έκθεσης μίας διαφορετικής μαρτυρίας για αυτό το ζήτημα, σε σχέση με την άποψη της ανώνυμης ομάδας συγγραφέων που αναφέρονται από τον Πλίνιο με τον όρο *auctores* (=πηγές/συγγραφείς), εκφράζοντας παράλληλα τη βεβαιότητά του για την αξιοπιστία της.

³⁵ Για μία αντίστοιχη παρουσίαση της συνήθειας αυτών των πτηνών στη Τροία από την Αιθιοπία βλ. Αιλιαν. Περ. Ζ. Ίδιότ. 5.1.

Παράλληλα, όπως συμβαίνει και στις δύο ζωολογικές μαρτυρίες του Mucianus, και σε αυτή την περίπτωση η δήλωση της έρευνας του συγγραφέα αναδεικνύεται κατά την έκθεση μίας άποψης, η οποία έχει ένα παράδοξο και ανθρωπομορφικό περιεχόμενο. Διότι αφενός η συμπεριφορά των πτηνών να πολεμούν μπροστά από το παλάτι του ήρωα παραλληλίζεται με εκείνη στρατιωτών, αφετέρου προκαλεί θαυμασμό, αφού είναι απροσδόκητη και δύσκολα κατανοητή. Η ανάδειξη της προσωπικής έρευνας του Mucianus (όπως αποδίδεται από τον Πλίνιο) αντανακλά τη λειτουργία της στα αρχαία ιστοριογραφικά πλαίσια, καθώς, όπως παρατηρεί ο Marincola (1997: 82-83), οι αρχαίοι ιστορικοί συχνά επισημαίνουν την καταγραφή παράδοξων και αξιοθαύμαστων γεγονότων, στηριζόμενοι στις προσωπικές τους εμπειρίες ως ένα τεκμήριο για την αξιοπιστία όσων περιγράφουν.

Σε αντίθεση με την πιστοποίηση της αξιοπιστίας των παράδοξων μαρτυριών του Mucianus εμφανώς μέσω της όρασής του, σε αυτή την περίπτωση ο Πλίνιος δεν προσδιορίζει τον χαρακτήρα της έρευνας, τον οποίο επισημαίνει ο όρος *exploratum*. Ο συγγραφέας δεν διευκρινίζει εάν η *exploratio* του Cremutius Cordus βασίζεται μονομερώς στην αυτοψία και στην παρατήρηση, όπως συμβαίνει με τις περιπτώσεις, όπου υπήρχε η χρήση των φρασεων *visum/visam*, εάν συνδυάζει παράλληλα την αυτοψία και τη συγκέντρωση έμμεσων προφορικών μαρτυριών άλλων προσώπων, τις οποίες ο ίδιος ο ιστορικός άκουσε, ή εάν η προσωπική έρευνά του στηρίζεται στη μελέτη κειμένων. Μία παρόμοια ασάφεια σχετικά με την έννοια της *exploratio* εντοπίζεται επίσης και στις άλλες δύο φορές στη *HN* (2.194,6.51), όπου ο όρος *exploratum* χρησιμοποιείται κατά την έκθεση απόψεων.

Συγκεκριμένα, στο χωρίο 2.194 η *exploratio* εντάσσεται στη συζήτηση για τους σεισμούς (2.193-195), με τον Πλίνιο να δηλώνει, μέσω της φράσης *exploratum mihi est*, την προσωπική του έρευνα και την πιστοποίηση για το ταρακούνημα των Άλπεων και των Απεννίνων ορέων κατά τη διάρκεια σεισμών (*exploratum mihi est Alpes*

Appenninumque saepius tremuisse). Ο Ρωμαίος συγγραφέας δεν επισημαίνει τη μέθοδο της έρευνάς του, αν και υπονοείται πως η παρατήρηση και η στήριξη στην αίσθηση της όρασης είχαν κεντρικό ρόλο στην έρευνά του για τη διατύπωση της άποψής του.

Από την άλλη, στο χωρίο 6.51 ο ίδιος όρος χρησιμοποιείται σε σύνδεση με τη γεωγραφική εξερεύνηση και την περιήγηση κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής επέκτασης και της παρουσίας των Ρωμαίων σε νέες περιοχές. Συγκεκριμένα, ο Πλίνιος εκθέτει τη μαρτυρία του Βάρωνα σχετικά με την εντολή του Πομπήιου για την εξερεύνηση της περιοχής της Κασπίας, μετά τη νίκη του επί του Μιθριδάτη, επισημαίνοντάς τη με τη φράση *adicit Pompei ductu exploratum*. Σε αυτό το παράδειγμα η γεωγραφική εξερεύνηση προσδιόρισε τη διάρκεια της πορείας από την Ινδία προς τον ποταμό Βάκτρο, στη Βακτρία, στις επτά ημέρες (*in Bactros septem diebus ex India perveniri ad ac<t>rum flumen quod in Oxum influat*), καθώς επίσης και τη διάρκεια του ταξιδιού των Ινδών εμπόρων από αυτό τον ποταμό Βάκτρο στον ποταμό Φάσι, στον Πόντο, στις πέντε ημέρες (*ex eo per Caspium in Cyrum subvectos, et V n<on a>mplius dierum terreno itinere ad Phasim in Pontum Indivas posse devehi merces*). Παρόμοια με τις άλλες δύο περιπτώσεις, ούτε σε αυτό το απόσπασμα ο Πλίνιος διευκρινίζει το είδος της γεωγραφικής έρευνας που προσδιορίζει ο όρος *exploratum*. Η γεωγραφική *exploratio* σε αυτό το σημείο θα μπορούσε να προσομοιάζει με την περιήγηση του Ηροδότου στην Αίγυπτο στο δεύτερο βιβλίο των *Ιστοριών* του, καθώς συνδυάζει, τόσο την αυτοψία των απεσταλμένων του Πομπήιου, όσο και τη συγκέντρωση προφορικών αφηγήσεων ντόπιων για την εύρεση της απόστασης μεταξύ Βάκτρο και Φάσι.³⁶

Θεωρώ πως σε αυτά τα παραδείγματα η *exploratio* βασίζεται σε μία εκτενέστερη χρονικά έρευνα/ παρατήρηση των γεγονότων που καταγράφονται χάρη στη διεξοδική οπτική παρατήρηση, την οποία υποδεικνύουν οι όροι *visum/visam*. Η

³⁶ Για την καταγραφή γεγονότων από τον Ηρόδοτο μέσω των αισθήσεων της όρασης και της ακοής αφηγήσεων βλ. Marincola (1987: 122-130), Dewald (1987: 155-159).

μεγάλη διάρκειά της αναδεικνύεται από τη συχνή ύπαρξη χρονικών δεικτών στις μαρτυρίες. Παραδείγματος χάριν, η διαπίστωση για την απόσταση επτά ημερών μεταξύ του ποταμού Βάκτρου και της Ινδίας, στην περίπτωση της γεωγραφικής εξερεύνησης, και η άποψη του Cremutius Cordus για την επανάληψη της συνήθειας των πτηνών στην Αιθιοπία κάθε τέσσερα χρόνια, προϋποθέτει τη στήριξη στην παρατήρηση, η οποία διαρκεί για ένα μεγάλο διάστημα. Επίσης, η *exploratio* στις περιπτώσεις του Cremutius Cordus και του Πλίνιου ενδεχομένως θα μπορούσε να επισημαίνει μία συστηματική διερεύνηση των γεγονότων από τους δύο συγγραφείς, η οποία ενδεχομένως έχει μία επιστημονική στόχευση και βασίζεται σε επιστημονικά συμφραζόμενα, καθώς δηλώνεται κατά την έκθεση μαρτυριών για τα ζώα και για το φυσικό φαινόμενο του σεισμού, αντίστοιχα.

Ολοκληρώνοντας την εξέταση της λειτουργίας της φράσης *exploratum sibi* κατά την έκθεση της μαρτυρίας του Cremutius Cordus, η ανάδειξη της *exploratio* του ιστορικού μπορεί να εξεταστεί συγκριτικά με την επισήμανση της *experitia* του Mucianus. Συγκεκριμένα, αυτή δηλώνεται με τη φράση *prodidit se expertum* κατά την έκθεση της μαρτυρίας του για την ύπαρξη 365 νημάτων λιναριού σε καθεμία από τις κλωστές στην πανοπλία του Αιγυπτίου βασιλιά Άμασι στο ναό της Αθηνάς στην Κνίδα της Ρόδου (*mirentur hoc ignorantes in Aegypti quondam regis, quem Amasim vocant, thorace in Rhodiorum insula Lindi in templo Minervae CCCLXV filis singula fila constare, quod se expertum nuperrime prodidit Mucianus ter cos.*). Η έρευνα του Mucianus σε αυτή την περίπτωση συνδέεται με την καταγραφή και την πιστοποίηση του αριθμού των νημάτων μέσω των προσωπικών του εμπειριών/αισθήσεων, καθώς το ρήμα *experior*, σύμφωνα με το OLD, έχει τη σημασία της εύρεσης ζητημάτων μέσω της εμπειρίας.³⁷ Σε αυτό το πλαίσιο, θεωρώ πως η *experientia* επισημαίνει την προσωπική αυτοψία του συγγραφέα, υποδεικνύοντας την προσωπική του παρουσία στη Ρόδο για τη

³⁷ s.v. OLD *experior*.⁴

διερεύνηση του ζητήματος. Ένα ερώτημα, τέλος, το οποίο δεν είναι εμφανές στο κείμενο, αφορά στο κατά πόσο η *exploratio* είναι συνώνυμος όρος με την *experientia*, υποδεικνύοντας τη στήριξη των συγγραφέων στην αυτοψία/εμπειρίες τους.

Επίλογος

Στις περιπτώσεις που εξετάστηκαν στην εισήγησή μου η ανάδειξη της στήριξης του Mucianus και του Cremutius Cordus στην αυτοψία και στην προσωπική τους έρευνα, κατά την έκθεση των παράδοξων και ανθρωπομορφικών ζωολογικών του μαρτυριών, έχει μία ιδιαίτερη θέση στη μεθοδολογία, την οποία ο Πλίνιος ακολουθεί κατά την παράθεση απόψεων στη ζωολογία του. Σε αντίθεση με τον συνήθη τρόπο παρουσίασης των μαρτυριών των πηγών του, μέσω δηλαδή ρημάτων, χωρίς την ύπαρξη κάποιου σχολίου για την εγκυρότητα του περιεχομένου τους, σε αυτά τα παραδείγματα ο συνδυασμός των ρημάτων *prodidit* και *tradit* με τις φράσεις *se/sibi visum/ visam* και *exploratum* ενδεχομένως αντανακλά δηλώσεις των δύο συγγραφέων για τον προσωπικό τους έλεγχο πάνω σε όσα παρουσιάζουν, καθώς ο Mucianus και ο Cremutius Cordus εμφανίζονται να έχουν ενεργό ρόλο στην καταγραφή τους.

Παράλληλα, κατά την εξέταση του τρόπου παράθεσης των παραπάνω περιπτώσεων, προκύπτουν ορισμένα ερωτήματα σχετικά με το λεξιλόγιο, το οποίο ο Πλίνιος χρησιμοποιεί κατά την επισήμανση της έρευνας των δύο συγγραφέων. Ένα ζήτημα αφορά στον τρόπο με τον οποίο οι φράσεις *visum/visam* και *exploratum* αντανακλούν τα αρχικά σχόλιά τους, απαντούν δηλαδή και στα αρχικά τους (απολεσθέντα) κείμενα/πρωτογενείς πηγές των εν λόγω παράδοξων φαινομένων. Επίσης, η σημασία της έρευνας που επισημαίνει ο όρος *exploratum* δεν διευκρινίζεται από τον Πλίνιο, προκαλώντας ασάφεια για το κατά πόσο το ρήμα συνδέεται με τους όρους *visum* και *expertum*, οι οποίοι επισημαίνουν ακριβώς τη στήριξη των

συγγραφέων στην αυτοψία. Αυτά τα ερωτήματα προκύπτουν από την επιλογή του Πλίνιου να αντλήσει τα παραδείγματα από παντελώς χαμένα σήμερα κείμενα, δυσχεραίνοντας την περαιτέρω διερεύνησή μας για τον τρόπο παρουσίασης και πρόσληψης των μαρτυριών στη *HN*.

Βιβλιογραφία

Ash, R. (2007), “The Wonderful World of Mucianus”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement* 100, 1-17.

Baldwin, B. (1995), “Pliny the Elder and Mucianus”, *Emerita* 63: 291-301.

Beagon, M. (1992), *Roman Nature: The Thought of Pliny the Elder*, Oxford: Clarendon Press.

Beagon, M. (2005), *The elder Pliny on the human animal: Natural history, book 7*, New York: Oxford University Press.

Cornell, J. T. (2013)a, *The fragments of the Roman Historians (vol. 2: Texts and Translations)*, Oxford: Oxford University Press.

Cornell, J. T. (2013)b, *The fragments of the Roman Historians (vol.3: Commentary)*, Oxford: Oxford University Press.

Dewald, C. (1987), “Narrative Surface and Authorial Voice in Herodotus’ *Histories*”, *Arethusa* 20 (1/2): 147-170.

Graumann, A. L. (2013), “Monstrous Births and Retrospective Diagnosis: The Case of Hermaphrodites in Antiquity”, στο Christian Laes, C.F. Goodey, M. Lynn Rose (επιμ.), *Disabilities in Roman Antiquity: Disparate Bodies A Capite ad Calcem*, Leiden/Boston: Brill, 181-209.

- Hansen, W. (1996), *Phlegon of Tralles' Book of Marvels: Translated with an introduction and commentary*, Exeter: Exeter University Press.
- Lehoux, D. (2017), “The Authority of Galen’s Witnesses”, στο Jason König and Greg Woolf (επιμ.), *Authority and Expertise in Ancient Scientific Culture*, Cambridge: New York: Cambridge University Press, 260-282.
- Lehoux, D. (2017), “Observation Claims and Epistemic Confidence in Aristotle’s Biology”, *Isis* 108 (2): 241-258.
- Marincola, J. (1987), “Herodotean Narrative and the Narrator’s presence”, *Arethusa* 20 (1/2): 121-137.
- Marincola, J. (1997), “The Historian’s Inquiry”, στο John Marincola (επιμ.), *Authority and Tradition in Ancient Historiography*, Cambridge: Cambridge University Press, 63-127.
- Mitsios, N. (2016), “Sight and seeing in Herodotus”, *Trends in Classics*, 8(1): 1-16.
- Morgan, L. (2000), “The Autopsy of C. Asinius Pollio”, *The Journal of Roman Studies* 90: 51-69.
- Shanon-Henderson, E.K. (2020), “Constructing a New Paradoxography: Phlegon and His Sources”, στο Alice König, Rebecca Langlands and James Uden (επιμ.), *Literature and Culture in the Roman Empire, 96-235: Cross-Cultural Interactions*, Cambridge: New York, Cambridge University Press, 159-178.
- Syme, R. (1969), “Pliny the Procurator”, *Harvard Studies in Classical Philology* 73: 201-236.
- Syme, R. (1977), “The March of Mucianus”, *Antichthon* 11: 79-92.
- Von Staden, H. (2013), “Writing the animal: Aristotle, Pliny the Elder, Galen”, στο Markus Asper (επιμ.), *Writing Science: Medical and Mathematical Authorship in Ancient Greece*, Berlin/Boston: De Gruyter, 111-144.